

УДК 902(477.6+477.7)+378.4

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2026-1-3>**Кіреєв Олег,**

магістр історії, лаборант відділу археології раннього залізного віку,
Інститут археології НАН України
kireevoleg17@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-7596-0941

Тарасов Андрій,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії,
Криворізький державний педагогічний університет
tarasof81@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0029-2923

Шишка Руслан,

магістр історії,
науковий співробітник,
Громадська організація «Освітня цифрова трансформація»
ruslanshyshka@ukr.net
ORCID ID: 0009-0005-7819-943X

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (ЗА РОБОТАМИ КРИВОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Стаття присвячена історії археологічних студій Криворізького державного педагогічного університету часів української незалежності. Вона охоплює студентські практики, які проходили на базі археологічних експедицій та музеїв. Розглядається питання ролі археологічних досліджень у підготовці майбутніх фахівців та професійній орієнтації студентів. Проаналізовано роботу польових практик та археологічної школи в умовах пандемії та російського вторгнення. Перші археологічні практики у Криворізькому державному педагогічному університеті заклали основи традицій та розуміння важливості і необхідності проведення таких заходів. Характеризується участь майбутніх вчителів історії, географії та правознавства в експедиціях на Криворіжжі, у Кіровоградській та Черкаській областях. Описані основні археологічні об'єкти, під час вивчення яких відбувалось набуття та отримання спеціальних знань, умінь та навичок. Серед них – кургани доби бронзи та скіфського часу, поселенські пам'ятки, у тому числі Мотронинське городище скіфського часу, святилище раннього залізного віку Гірка.

Університет має багату історію подібних студій, яку можна поділити на декілька хронологічних етапів. Розглядається роль, яку відіграли викладачі ЗВО, що здійснювали керівництво групами студентів. Акцентовано увагу на внеску співробітників Криворізького історико-краєзнавчого музею, який був незамінною базою університетських робіт. А також – дослідження Інституту археології НАН України, в експедиціях якого зараз проходить практика. За ці роки частина студентів стала на професійний шлях освітян-викладачів, археологів та музейників, які плідно працюють в науково-дослідних установах, закладах вищої освіти та музеях. Чимало з них – волонтери, які сприяють вивченню нашої історико-культурної спадщини. Це в черговий раз доводить необхідність та значення польової археологічної школи з її невід'ємними теоретичною та практичною складовими, як важливого компоненту навчального процесу, підготовки молодих кадрів, особливо археологів, яких так потребує Україна.

Ключові слова: Центральна Україна, освітній процес, археологічні розкопки, навчальна практика, епоха бронзи, доба раннього заліза, скіфський час.

Невід’ємною складовою організації археологічних досліджень сьогодні є залучення студентів історичних спеціальностей до розкопок. Переважно це відбувається під час проходження ними польових практик. Ця частина навчального процесу набула значного поширення ще в минулому столітті, коли молодь масово залучалась до археологічних розкопок. З початком нового тисячоліття цей процес триває, хоча його масштаби дещо зменшилися. Діяльність численних експедицій протягом останніх десятиліть складно уявити без студентських груп.

Метою цієї роботи є висвітлення історії археологічних досліджень Центральної України за матеріалами робіт Криворізького державного педагогічного університету. Основними завданням та предметом роботи є аналіз виїзних археологічних та музейних студентських практик, проведення звітних конференцій. Окрему увагу слід приділити польовій археологічній школі, її теоретичній та практичній складовим. А також впливу цих заходів на вибір майбутньої професії.

Сьогодні все частіше оприлюднення наукових результатів розкопок супроводжуються також і окремими публікаціями з тематики польових археологічних шкіл та їхньої ролі в підготовці нових кадрів. З останніх публікацій, можна згадати, наприклад, роботи «Літньої польової археологічної школи» на території Більського городища, або студії на базі «Скіфської Правобережної експедиції» на території Холодного Яру (Могилов О. Д., 2016, с. 137–138; Могилов О. Д., 2022 b, с.133–140; Mohylov O., 2024, p. 69–77; Гречко Д.С., 2020, с. 316–321; Могилов О. Д., 2016 с, с. 256–261; Могилов О. Д., 2016 а, с. 119–124). Вони знайшли відображення у засобах масової інформації, на інтернет-ресурсах¹. Важливо, що до висвітлення цього процесу долучаються також і студенти, як на звітних конференціях та онлайн-ресурсах, так і в спеціальних друкованих працях (Вереша Я., 2025, с. 61–69). Зростаюча кількість таких археологічних шкіл, вагомість досягнутих ними результатів, супутні публікації підкреслюють об’єктивну важливість цього процесу. А також – актуальність для сучасної української археології питання підготовки нових молодих кадрів.

У статті використано матеріали експедицій та літніх шкіл, у яких пройшли роботу студенти та викладачі університету, залучаючи як опубліковані, так і, за можливості, архівні матеріали. А також – університетську документацію, як от відомчі накази², звітні документи (Могилов О.Д., 2019; Могилов О.Д., 2021с), матеріали підсумкових конференцій. Неабиякий інтерес складають і спогади учасників досліджень.

Зауважимо, що археологічна практика, як частина навчального процесу, має низку важливих переваг:

- насамперед, це практичні навички, які здобувають майбутні вчителі, краєзнавці, музейники, історики та археологи;
- відбувається процес спеціалізованого поглибленого навчання; студенти мають змогу працювати і спілкуватися з фахівцями з «вузької» проблематики, працівниками музеїв, співробітниками Інституту археології НАН України, які ведуть наукову та методичну роботу, читають курси профільних лекцій;

¹ Таємниці киммерійців: Вершники та воїни давньої України. Олександр Могилов. Без Брону [Відео]. *YouTube*. 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UUAHOfccDS0&t=1288s> (11. 03. 2026); Дослідження курганів скіфського часу на Черкащині. URL: <https://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/815-doslidzhennya-kurganiv-skifskogo-chasu-na-cherkash-chini> (11. 03. 2026); Рештки античної амфори та прикраса у скіфському звіриному стилі – на Черкащині досліджують тисячолітні кургани. URL: <https://suspilne.media/cherkasy/782157-restki-antichnoi-amfori-ta-prikrasa-u-skifskomu-zvirinomu-stili-na-cherkashini-doslidzuut-tisacolitni-kurgani/> (11. 03. 2026).

² Наказ ректора Криворізького державного педагогічного університету. Про направлення на навчальну практику студентів факультету географії, туризму та історії. Від 18. 06. 2021 № 420-с. *Фонди архіву Криворізького державного педагогічного університету*; Наказ ректора Криворізького державного педагогічного університету. Про направлення на навчальну практику студентів факультету української філології. Від 18. 06. 2021. № 421-с. *Фонди архіву Криворізького державного педагогічного університету*.

– самоорганізація та налагодження зв'язків у студентському колективі. Спільний побут та експедиційні умови налагоджують взаємодію в колективі, вчать спільно виконувати завдання та налагоджувати міжособистісний контакт. Додамо, що вони залишають багато спогадів, які зберігаються, часто, протягом усього життя;

– підвищення рівня та якості знань студентів. Саме завдяки практиці здобуваються спеціальні археологічні знання про поселенську структуру, поховально-поминальну обрядовість, матеріальну культуру, які у подальшому реалізуються в професіях історика, археолога, вчителя.

Безперечно, цей список можна продовжувати, але головним залишається те, що археологічна практика є невід'ємною та важливою частиною навчального процесу. Археологічна експедиція, у свою чергу, часто потребує залучення студентів для реалізації поставлених задач. У такому тісному симбіозі досягаються як навчальні, так і експедиційні цілі.

На території Центральної України, серед інших навчальних закладів, вагомий внесок у археологічну наукову, дослідницьку, польову роботу здійснив Криворізький державний педагогічний університет. Студенти цього закладу вищої освіти взяли активну участь у дослідженнях старожитностей середньої течії Інгульця спільно з Криворізьким історико-краєзнавчим музеєм. А згодом – розширили географію своєї практики на Кіровоградську та Черкаську області, встановивши, тісні зв'язки з Інститутом археології НАН України.

Сучасна історія літніх виїзних археологічних практик у Криворізькому державному педагогічному університеті бере свій початок з 90-х рр. минулого століття, з відновлення підготовки вчителів-істориків. 1998 і 1999 роки були одними з перших, хоча результати тодішніх розкопок досі не знайшли повного відображення у наукових публікаціях. Саме у цей період було закладено підвалини та традиції проведення археологічних практик за часів незалежної України.

Окреслюючи ці археологічні досягнення протягом цього часу, необхідно згадати і всю історію участі студентських колективів, які брали в них участь, а також – віддати шану викладачам, які доклали значних зусиль до організації практик.

У ті роки була проведена перша виїзна практика з групою ІВІ-98 у селищі Верабове, район рудника Фрунзе, яке нині є частиною Кривого Рогу. Тоді студенти мали змогу взяти участь у розкопках кургану доби бронзи. Короткий документальний фільм, створений студентами КДПУ на честь 10-ї річниці польових археологічних практик, містить цінні спогади учасників та показує важливість цієї частини навчального процесу для студентства³. У ці ж роки студенти беруть участь в визначенні меж козацького кладовища поблизу села Шестерня сучасного Криворізького району.

З 2000-х років практика проводилася на тоді ще малодослідженому та загадковому для більшості учасників об'єкті – святилищі Гірка біля Кривого Рогу. Ця непересічна пам'ятка входить до групи скіфських степових культових об'єктів (Ольховський В. С., 1991, с. 133). Тоді ж почався період активної співпраці з Криворізьким історико-краєзнавчим музеєм. На той момент святилище досліджувалося лише в 1987 році, шляхом закладання пошукової траншеї довжиною 116 метрів (Мельник О. О., 2012, с. 254–255).

У 2002 році, під керівництвом співробітників Криворізького історико-краєзнавчого музею, було проведено розвідки на території Широківського району Дніпропетровської області. До досліджень в ролі практикантів були залучені студенти-історики КДПУ. Це дало змогу опанувати вміння та навички з виявлення та фіксації археологічних об'єктів на місцевості. Ця експедиція також привернула увагу до стану та руйнації пам'яток археології регіону (Мельник О. О., 2003, с. 184).

Наступного року практика повернулася до вивчення визначного в майбутньому для криворізьких студентів, викладачів, музейників місця –святилища Гірка. У 2003 році поновлюються

³ До 10-ї річниці археологічної практики студентів КДПУ (1998–2008 рр.). [Відео]. YouTube. 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iVlzSgt0jLE&t=520s> (11. 03. 2026).

дослідження цього об'єкту, започатковані в 1987 і 2001 рр. Керівником експедиції Криворізького історико-краєзнавчого музею був О. О. Мельник. Кількість студентів дозволяла працювати в дві зміни по 33 і 27 осіб відповідно. Практику очолював викладач кафедри історії КДПУ О. П. Батрак. Було закладено другий розкоп, серед знахідок виявлено фрагменти амфор, значну кількість кісток собак, у тому числі – повні скелети. Ці знахідки були аналогічними артефактам з першого розкопу, який досліджувався у минулі роки (Мельник О. О., 2012, с. 254–255).

Дослідження продовжилися в 2004 році. Робота проводилася у дві зміни по 62 і 28 студентів. Практику очолювали викладачі університету О.П. Батрак та О. В. Хохол. О. О. Мельник, як і раніше, здійснював наукове керівництво експедиції. Криворізький державний педагогічний університет сприяв з фінансовим та матеріальним забезпеченням. Роботи 2004 року наслідували попередні. Продовжено дослідження рову, як однієї з головних архітектурних складових всього об'єкту (Мельник О. О., 2012, с. 254–255).

Польові дослідження Гірки востаннє проводилися у 2005 році. Вже традиційним став розподіл розкопок на два етапи, з використанням по 62 і 28 студентів у кожному (Мельник О. О., 2012, с. 254–255). З викладачів практику організували О. П. Батрак та Н. М. Товстоляк, наукове керівництво експедиції продовжував здійснювати О. О. Мельник. Матеріально-технічне забезпечення експедиції здійснювалося спільно з університетом. Додамо, що в наші дні продовження вивчення цього об'єкту було б надзвичайно важливим. Активна польова співпраця з Криворізьким краєзнавчим музеєм продовжувалась і в наступні роки. У 2006 році групами студентів керували О. П. Батрак і А. В. Тарасов. Кількість практикантів цього року також залишалася досить великою, порівняно з майбутніми роками. У 2006 році практику проходили двома змінами по 47 і 26 чоловік⁴.

У 2007 році дві групи студентів (загалом 49 осіб) та викладачі О. П. Батрак і А. В. Тарасов проходили практику при дослідженні кургану біля села Володимирівка Софіївського району Дніпропетровської області (Мельник О. О., 2012, с. 364–366). Насип знімався вручну та містив різночасові поховання епохи бронзи та одне – скіфського часу. Можливість проходження практики на таких об'єктах дозволяє студентам наочно побачити різні за хронологією, обрядовістю, матеріальним комплексом об'єкти багатьох часових проміжків та культурної належності. Подібний досвід стає особливо важливим для розуміння розвитку давнього суспільства, тим паче у власному регіоні. 2008 року, разом з археологом О. П. Орликом та викладачем О. П. Батраком проводилися розкопки кургану епохи бронзи в селі Іванівка Долинського району Кіровоградської області. Участь приймали дві групи студентів, насип розкопувався вручну. Значну допомогу в засвоєнні знань, вмінь та навичок щодо роботи з археологічними об'єктами надавав археолог Ю. А. Лук'яненко⁵.

Дослідження в Долинському районі, за участі криворізьких студентів відбувалися і в 2011 році, на базі Скіфської степової експедиції ІА НАН України. Здійснені розкопки кургану, який входив до групи з десяти насипів біля села Іванівка. Курган піддавався постійній руйнації через оранку та містив одне поховання, яке було пограбоване. Враховуючи стан знахідок, дослідникам тоді не вдалося визначити чітку культурну належність та хронологію комплексу (Полін С.В., 2012, с. 283–284).

З 2012 до 2017 року практика перейшла в музейну площину та переважно не передбачала виїздів у діючі експедиції. Однак, студенти продовжували отримувати певний практичний досвід у стінах Криворізького історико-краєзнавчого музею, співробітники якого всебічно забезпечували науковий супровід. Тут студенти могли опановувати вміння креслення та малювання матеріальних знахідок, наочно бачили відкриті на Криворіжжі артефакти, ознайомлювалися з музейною обробкою матеріалів. Певним виключенням стала участь студентів у 2016 р. у дослідженні фундаменту Миколаївської церкви в місті Кривий Ріг (Місток між...).

⁴ До 10-ї річниці археологічної практики студентів КДПУ...

⁵ Там само.

2018-й став роком поновлення виїзних археологічних практик. Саме цей рік можна назвати новим етапом в історії археологічних студій університету. Було встановлено контакти з Інститутом археології НАН України. Почалася багаторічна співпраця зі Скіфською Правобережною експедицією, очолюваною старшим науковим співробітником відділу археології раннього залізного віку, кандидатом історичних наук О.Д. Могилівим. Дослідження проводились на Черкащині у співпраці з Національним історико-культурним заповідником «Чигирин» (генеральний директор – к. і. н. В. І. Полтавець), а в останні роки – Національним природним парком «Холодний яр» (виконувач обов'язків директора – Б. В. Легоняк). Предметом вивчення стали об'єкти раннього залізного віку, передусім – скіфського часу. У подальші роки практиканти мали змогу працювати на оборонних спорудах Мотронинського городища – визначної пам'ятки скіфського часу Українського Лісостепу (Бессонова С. С., 2001; Могилів О. Д., 2023, р. 137–138), курганах його могильника (Бессонова С. С., 2001; Могилів О. Д., 2021 б, с. 75–91), інших поховальних комплексах регіону (Могилів О.Д. 2021 а, с. 92–114 ; Могилів О., 2020 а. с. 241).

У 2018 р. здійснювалися розкопки біля ділянки валу внутрішнього укріплення цитаделі. Культурний шар на розкопі виявився досить насиченим, зустрічались фрагменти ліпленого посуду та античної кераміки, базисний наконечник стріли. Знахідки датовано VI–V ст. до н.е. Було виявлено дитяче поховання, впущене у внутрішню частину валу, яке відображує лісостепову традицію ґрунтових поховань (Скорый С. А., 2003; Могилів О., 2025 а, с. 102–119). В господарчій ямі № 6 трапився жіночий череп. Зафіксовані сліди вогнищ та інші об'єкти скіфського часу (Могилів О., 2020 б, с. 241–243). Тогоріч експедиційну практику проходили групи ІГ-ІІ-ІМ-17 (рис. 1–2.) під керівництвом А.В. Тарасова. Таким чином, одразу три студентські колективи змогли працювати спільно. Восени 2018 р. здійснено розкопки вершницького поховання біля с. Михайлівка, де у пограбованому комплексі вціліло кінське поховання раннього середньоскіфського часу (Могилів О., 2020 а, с. 241; Могилів А., 2021 б, с. 59–80).

Рис. 1. Колектив криворізьких студентів під час роботи Скіфської Правобережної експедиції в 2018 р. (с. Мельники)

Рис. 2. Зачистка об'єкту, археологічна практика 2018 року

Важливими стали дослідження 2018–2019 рр. унікального антропологічного об'єкту – колективного захоронення на Замковій горі в м. Чигирин, який являє собою, вірогідно, рештки загиблих під час Чигиринських походів XVII ст. (Полтавець В., 2020, с. 243–244; Козак О., 2018, с. 160).

Великим успіхом практики стала участь у розкопках Другого Михайлівського кургану V ст. до н.е. у 2019 році. Роботи продовжили дослідження некрополя попереднього року. Насип, що знімався за допомогою трактора з залишенням бровок, містив під собою поховання, ймовірно, одного з вождів місцевих общин, і аж ніяк не належав до рядових могил. Незважаючи на пограбування кургану, в ньому зберігся чудовий набір предметів спорядження коня, який містив чотири вуздечні комплекти, зооморфні бронзові бляхи у вигляді голів лося чи вуха, бронзовий налобник та інші речі, включаючи золоту намистину (Могилів О. Д., 2021 а, с. 92–114). Кургани пов'язуються з розташованим неподалік великим Михайлівським поселенням (Ляшко Ю. Ю., 2017, с. 299–302).

Того ж року на могильнику біля Мотронинського городища працювала друга група студентів. У ході розкопок одного з курганів були здобуті цінні матеріали, які засвідчили започаткування некрополя ще в передскіфській час. Виявлено ліплений посуд з жаботинським орнаментом доскіфського часу, наконечники стріл. Досліджено впускне поховання воїна середньоскіфського часу, поряд з яким було покладено меч, стріли в сагайдаку, ніж та кам'яну плитку (Могилів О. Д., 2021 с, с. 75–91).

Практика 2020 року, у зв'язку з пандемією COVID-19, була проведена лише в альтернативній формі на базі Криворізького краєзнавчого музею. Виїздів не відбувалось, що було пов'язано насамперед з безпековими нормами.

У 2021 році вдалося повернутися до формату виїзних практик та продовжити роботи 2019 р. Проводились дослідження дальньої групи курганів неподалік Мотронинського городища. Розкопані були кургани 92 та 98 висотою 0,87 та 0,63 м відповідно. Вони відносились до передскіфського періоду та VI ст. до н.е. Зважаючи на пограбування могил, інвентар був досить скромним: фрагменти ліпленої кераміки, декілька бронзових стріл, пронизка та ін. Під насипом 98 речові знахідки були відсутні. Спільно з Криворізьким також проходив практику Центральноукраїнський

державний університет. Викладацький склад був представлений керівником криворізької групи А. В. Тарасовим та К. І. Панченком, керівником студентів з Кропивницького. Експедицією керував О. Д. Могилов. Активну участь також брав Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» (Могилов О., 2022 а, с. 172–173)⁶.

Через повномасштабне російське вторгнення практику 2022 року довелося також проводити без виїздів. Завдяки багаторічній співпраці з криворізьким музеєм, вдалося організувати роботу під керівництвом старшого викладача А. О. Дробота. Проводились заміри поверхні кургану «Ярущана могила», який знаходиться в одному зі скверів Кривого Рогу, вівся щоденник робіт (рис. 3.). Участь взяли групи студентів ІІ-20 і УІФ-20⁷.

Рис. 3. Практика в місті Кривий Ріг, 2022 рік. Заміри розмірів кургану

На базі музею практика була продовжена і в 2023 році. Значний внесок в роботу зі студентами, як і в минулі роки, зробила І. О. Стеблина. Завдяки цьому, незважаючи на не виїзну практику, проводилась робота з артефактами з фондів музею, музейною документацією, відбувались креслярські студії⁸.

У 2024 році з урахуванням всіх безпекових норм виїзну практику вдалося поновити. Скіфська Правобережна експедиція Інституту археології НАН України під керівництвом О. Д. Могилова, здійснювала дослідження курганів неподалік села Медведівка в басейні ріки Тясмин. Експедиція тривала місяць, перші два тижні з якої до роботи долучились студенти-практиканти Криворізького державного педагогічного університету під керівництвом А.В. Тарасова.

⁶ Скіфська Правобережна археологічна-2021. Звітна конференція. URL: <https://kdpu.edu.ua/istorii/navchalno-metodychna-robota/praktyky/17049-skifska-pravoberezhna-arkheolohichna-2021-zvitna-konferentsiia.html> (11. 03. 2026); Час історичних експедицій. URL: <https://kdpu.edu.ua/istorii/navchalno-metodychna-robota/praktyky/novyny-praktyky/16140-chas-istorychnykh-ekspedytsii.html><https://kdpu.edu.ua/istorii/navchalno-metodychna-robota/praktyky/17049-skifska-pravoberezhna-arkheolohichna-2021-zvitna-konferentsiia.html> (11. 03. 2026).

⁷ Археологічна практика-2022: завершальний етап. URL: <https://kdpu.edu.ua/istorii/navchalno-metodychna-robota/praktyky/novyny-praktyky/19661-arkheolohichna-praktyka-2022-zavershalnyi-etap.html> (11. 03. 2026).

⁸ Археологічна практика-2023. URL: <https://kdpu.edu.ua/istorii/navchalno-metodychna-robota/praktyky/novyny-praktyky/22689-arkheolohichna-praktyka-2023.html> (11. 03. 2026).

За їх участі було досліджено два кургани скіфського часу, які зазнали значних пограбувань в давнину. Однак, наявний матеріал все ж дав важливу інформацію щодо вивчення поховального обряду регіону. Роботи на Мотронинському городищі були зосереджені в центральній частині, де вивчено маловідому ділянку з нашаруваннями середньоскіфського і пізньоскіфського часу. У польовій археологічній школі читалися спеціальні лекції. Цікаві матеріали викладені керівником експедиції О. Д. Могиловим, завідувачем відділу раннього залізного віку Інституту археології НАН України, доктором історичних наук, професором С.А. Скорим. До польового лекторію залучались і інші археологи, а саме В.М. Окатенко та Р.І. Кравченко, які відвідували експедицію на різних її етапах⁹.

Окрім цього, на теренах Холодного Яру велись археологічні розвідки, якими виявлено та обстежено багато пам'яток регіону (Могилов О., 2025 b, с. 100–106; Mohylov O., 2025. p. 232–235).

Виїзд у 2025 році вийшов за звичні географічні межі для криворізьких студентів, практика проходила на території Західного Поділля. Дослідження проводились на території палацу Орловських XVIII ст. в с. Маліївці. Були знайдені предмети побуту, посуд того часу, кахлі, черепиця. Одночасно велись розкопки кургану доби раннього заліза¹⁰.

Важливою складовою археологічних практик з 2018 року стала діяльність польового археологічного лекторію в Археологічній школі, яка діяла на базі експедиції (Mohylov O., 2024, p. 69–77; オレクサンドルモヒーロウ., 2023, 15–21). Лекції були присвячені низці важливих проблем археологічної науки, вивченню конкретних пам'яток або регіонів, окремих категорій матеріальної культури. Ці заняття у супроводі наочних презентацій неабияк сприяли розвитку кругозору студентів. Вони мали змогу послухати фаховий виклад матеріалу, поспілкуватися з відомими фахівцями, серед яких – О. Д. Могилов, С. А. Скорий, В. М. Окатенко, К. І. Панченко, С. В. Руденко, Ю. Ю. Ляшко, професор Токійського національного музею Такахама Шу. Безумовно, це була можливість здобути цінний освітній матеріал від людей, які мали величезний експедиційний досвід, та не одну видану друковану монографію. Обов'язковим залишалося ведення щоденника, в якому фіксувались головні події кожного дня, робились перші спроби опису і малювання знахідок. О. Д. Могилов, як керівник експедиції, регулярно залучав студентів до креслення самого об'єкту розкопок (Дослідження курганів...).

Студенти здобували вміння зачистки, фіксації планіграфії та стратиграфії. Завдяки такому підходу до роботи, студенти проявляють підвищений інтерес до археології, поглиблено засвоюють нові знання та уміння. Непоодинокими були випадки їх участі в експедиціях і в подальші роки, коли вже на старших курсах вони ставали волонтерами та й помічниками молодшим колегам-практикантам. За цей відносно короткий період встановився тісний зв'язок серед студентів, які були в експедиціях.

Окремою частиною археологічних студій стало проведення звітних конференцій з археологічної практики¹¹. Такі заходи проводяться по закінченню практики, на початку нового навчального року. Доповідачами виступають студенти, які проходили практику в поточному році, а слухачами, зазвичай, є студенти перших курсів, які будуть проходити практику через рік (рис. 4).

⁹ Сенсаційні знахідки! Тривають розкопки у Національному парку "Холодний Яр". URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pV6wWIWVv90> (11. 03. 2026); Під прапором 17-ї танкової у Холодному Яру. URL: <https://kdpu.edu.ua/istorii/navchalno-metodychna-robota/praktyku/novyny-praktyku/26944-pid-praporom-17-i-tankovoi-u-kholodnomu-yaru.html> (11. 03. 2026).

¹⁰ Тв7+. Маліївці влітку: розкопки, ярмарок і... коні. URL: https://www.youtube.com/live/HY6_mZjyyc0 (11. 03. 2026); Звітна конференція з археологічної практики (IC-23). URL: <https://kdpu.edu.ua/istorii/navchalno-metodychna-robota/praktyku/zvitna-dokumentatsiia/31008-zvitna-konferentsiia-z-arkheolohichnoi-praktyky-is-23.html> (11. 03. 2026); У Маліївцях знайшли фрагмент порцелянової вази з архівного фото столітньої давнини URL: https://ye.ua/istiriya/75344_U_Maliyivcyah_znayshli_fragment_porcelyanovoyi_vazi_z_arhivnogo_foto_stolitnoyi_davnini.html (11. 03. 2026).

¹¹ Звітна конференція з археологічної практики...

Рис. 4. Звітна конференція з археологічної практики 2019 року в Криворізькому державному педагогічному університеті

Ключовими темами доповідей є організація побуту експедиції, історія місця її проведення, опис об'єкту дослідження, камеральна обробка знахідок та методика археологічних розкопок. Таким чином, відбувається презентація всього процесу практики, що є невід'ємною частиною навчального процесу та логічним завершенням процесу набуття навичок. Фактично, кожен практикант проходить весь шлях від облаштування побуту, до короткого звітування про виконану роботу. По закінченню практики студент має написаний щоденник та здійснити коротку доповідь на звітній конференції. Ці два компоненти показують, наскільки якісно були виконані основні завдання практики, які знання було засвоєно та які вміння отримано.

Ще одним завданням практики можна вважати профорієнтацію її учасників. Побувавши в ролі археологів-практикантів, можна визначитися з майбутнім і у професійній сфері. Криворізький державний педагогічний університет має подібні приклади, коли археологія стала майбутньою професією, а отже експедиційні студії зіграли неабияку роль у навчальному процесі та підготовці майбутніх кадрів.

Серед студентів, які пов'язали своє життя з археологією, слід згадати такі імена, як А.О. Дробот, співробітник Криворізького краєзнавчого музею, старший викладач кафедри історії КДПУ, що проходив практику в 2006 році. Також І. В. Шевченко, член Спілки археологів України, краєзнавець, автор статей з археології, учасник багатьох експедицій, який був студентом заочної форми навчання (Шевченко І. В., 2011). Частина студентів у різний період працювали в Криворізькому історико-краєзнавчому музеї. Додамо, що десятки студентів стали учасниками інших, окрім своєї практики, експедицій. Їхня волонтерська участь та досвід здобутий під час навчання, стали незамінними для археологічних експедицій по всій Україні. Знаковим є і те, що

посвята в студенти-історики, незважаючи на педагогічну спеціальність, проходить на археологічній пам'ятці. Таким сакральним місцем для студентів стала курганна група Ляхової могили з її восьмиметровим курганом-лідером. Саме тут розташоване святилище Гірка – багаторічний майданчик для археологічної практики, що став школою для не одного десятка студентів.

Завдяки самоорганізації колективу здійснюються також своєрідні посвяти в археологи, які відбувались в останні дні археологічної виїзної практики. Це має на меті ще більше об'єднати колектив, і завжди стає дуже пам'ятним моментом.

Підсумовуючи, без перебільшення скажемо, що археологічна практика, безумовно, є надважливим елементом підготовки фахівців, істориків, археологів, музейних співробітників, реставраторів, вчителів, краєзнавців. Окрім фахових знань, студенти формують у собі громадянську відповідальність, розуміння важливості збереження та фіксації археологічних пам'яток, заборону їх руйнації та проведення незаконних досліджень. Криворізький державний педагогічний університет протягом останніх десятиліть долучився до численних експедицій, як в околицях міста, так і в сусідніх областях Центральної України, або на заході держави. Завдяки викладачам університету, попри всі труднощі, сотні студентів вписали в свій життєвий досвід важливі складові – польову археологічну школу, розкопки, експедиційний побут.

Список літератури

- Бессонова С. С., 2001. Скорый С. А. *Мотронинское городище скифской эпохи (по материалам раскопок 1988–1996 гг.)*. Киев – Краков.
- Вереша Я., 2025, Лисенко В., Участь студентів-істориків КДПУ в археологічних експедиціях (1998–2024 рр.). *Криворіжжя: погляд у минуле...: матеріали XI Історико-краєзнавчих читань*. Кривий Ріг. 61–69.
- Гречко Д. С., 2020, Корост І. І., Міжнародний проєкт «Літня польова археологічна школа» підсумки 5-го сезону. *Археологічні дослідження Більського городища – 2019*. Київ–Котельва. 316–321.
- Козак О., 2018. Могилев О., Полтавець В., Досвід археолого-антропологічного дослідження масового захоронення: яма з черепами на Замковій горі у м. Чигирині. *І Всеукраїнський археологічний з'їзд*. Київ. 160.
- Ляшко Ю. Ю., 2017. Нове велике поселення скіфського часу в околицях Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2 (23). Київ. 299–302.
- Мельник О. О., 2003. Про роботу Криворізького історико-краєзнавчого музею в 2002 р. *Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр.* Вип. 5. Київ. 184.
- Мельник О. О., 2012, Стеблина І. О. *Кургани Криворіжжя*. Кривий Ріг.
- Могилев О. Д., 2016 а. З досвіду передачі археологічних знань. *Проблеми дидактики історії* Вип. 7. Київ. 119–124
- Могилев О. Д., 2016 б. Літня археологічна школа в Більську. *Археологія*. №1. Київ. 137–138.
- Могилев О. Д., 2016 с. Скорый С. А., Корост І. І. Готуючи молоде покоління... (Робота Літньої археологічної школи в Більську). *Археологічні дослідження Більського городища 2015*. Київ-Котельва. 256–261.
- Могилев О. Д., 2019. Руденко С. В., Панченко К. І. Звіт про розкопки курганів біля Мотронинського городища (Чигиринський район Черкаської області) в 2019 р. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. Е., 2019/79.
- Могилев О., 2020 а. Ляшко Ю., Руденко С., Дослідження кургану скіфського часу в Потясминні. *Археологічні дослідження в Україні 2018*. Київ. 241.
- Могилев О., 2020 б. Руденко С., Панченко К., Ляшко Ю., Роботи на Мотронинському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 2018*. Київ. 241–243.
- Могилев О. Д., 2021 а. Другий Михайлівський курган – пам'ятка V ст. до н.е. в Потясминні. *Археологія*. №2. Київ. 92–114.
- Могилев А., 2021 б. Ляшко Ю., Руденко С., Скифское всадническое погребение в бассейне р. Тясмин. *Revista Arheologică, serie nouă, vol. XVII, nr. 1*. Chişinău. 59–80.
- Могилев О. Д., 2021 с. Панченко К.І., Руденко С.В. Звіт про археологічні розкопки курганів біля Мотронинського городища (Черкаський район Черкаської області) в 2021 р. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. Е., 2021/29.
- Могилев О. Д., 2021 d. Панченко К. І., Руденко С. В., Курган раннього залізного віку біля Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*. Вип. 4 (41). Київ. 75–91.

- Могилів О., 2022 а. Панченко К., Руденко С., Тарасов А., Розкопки курганів доби раннього заліза поблизу Мотронинського городища. *Археологічні дослідження в Україні 2021*. Київ. 172–173.
- Могилів О. Д., 2022 б. Панченко К. І., Тарасов А. В., Руденко С. В., Ляшко Ю.Ю., Польова археологічна школа – елемент сучасної освітньо-наукової системи. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Вип. 205. Кропивницький. 133–140.
- Могилів О., 2025 а. Ґрунтові поховання скіфського часу Дніпровського Лісостепоного Правобережжя. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2 (55). Київ. 102–119.
- Могилів О., 2025 б. Легоняк Б., Ляшко Ю. Пам'ятки археології на території Національного природного парку «Холодний Яр». *Археологія & фортифікація*. Вип.2. Кам'янець-Подільський. 100–106.
- Ольховский В.С., 1991. *Погребально-поминальная обрядность населения степной Скифии (VII–III вв. до н.э.)*. Москва.
- Полін С. В., 2012. Шевченко І. В., Лук'янченко Ю. А. Розкопки кургану біля с. Іванівка на Кіровоградщині. *Археологічні дослідження в Україні 2011*. Київ. 283–284.
- Полтавець В., 2020. Могилів О., Козак О., Руденко С. Дослідження колективного захоронення в Чигирині. *Археологічні дослідження в Україні 2018*. Київ. 243–244.
- Скорый С. А., 2003. *Скифы в Днепровской Правобережной Лесостепи*. Киев.
- Шевченко І. В., 2011. *Історія археологічних досліджень на Криворіжжі*. Кривий Ріг.
- Mohylov O., 2024. Panchenko K., Tarasov A., Lyashko Y. Archaeological field school: implementation analysis in institutions of higher education. *Історія&Археологія*. Вип. 2. Кропивницький. 69–77.
- Mohylov O., 2025. Lehoniak B., Kirieiev O., Shyshka R. Research of settlements of the Early Iron Age in the Kholdony Yar region. *Science and Education as the Basis of Human Progress*. Rotterdam. 232–235.
- Mohylov O. D., 2023. Morozov A. G., Kasian A. I. Whole ukrainian scientific and practical conference “archaeological research of the recent years in Cherkasy oblast: results and perspectives”. *Археологія*. № 4. Київ. 137–138.
- Олександор Мохиору., 2023. 現代歴史教育の特例としての考古学教室. *金大考古*, № 82. 15–21.

**Oleh Kirieiev
Andrij Tarasov
Ruslan Shyshka**

THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF CENTRAL UKRAINE IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE (BASED ON THE WORK OF KRYVYI RIH STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY)

The article is devoted to the history of archaeological studies at Kryvyi Rih State Pedagogical University during the period of Ukrainian independence. These studies were mainly carried out in the form of specialised practical training conducted through archaeological expeditions. Museum studies also played an important role.

The article addresses the issue of archaeological research in the training of future specialists and in students' career guidance. It analyses the work of educational and training practices as well as the field archaeological school in the context of the COVID-19 pandemic and the Russian invasion.

The first archaeological practices at Kryvyi Rih State Pedagogical University laid the foundations for traditions and for an understanding of the importance and necessity of such activities. The participation of future teachers of history, geography, and law in expeditions in the Kryvyi Rih, Kirovohrad, and Cherkasy regions is described.

The main archaeological sites are presented, the study of which contributed to the acquisition of specialised knowledge, skills, and competencies. Among them are burial mounds from the Bronze Age and the Scythian period, settlement sites, including the Motronyn hillfort of the Scythian period, and the Early Iron Age sanctuary of Girk.

The university has a rich history of such studies, which can be divided into several chronological stages. The role of the teachers of the higher education institution who led student groups is examined. The article also considers the contribution of the staff of the Kryvyi Rih Museum of History and Local Lore, which served as an indispensable base for the university's work. In addition, it analyses the research of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, whose expeditions are currently used for practical training.

Over the years, some students have pursued professional careers as educators, lecturers, archaeologists, and museum curators, working productively in research institutions, higher education establishments, and museums. Many of them are volunteers who contribute to the study and preservation of our historical and cultural heritage.

This once again demonstrates the necessity and importance of the field archaeology school, with its integrated theoretical and practical components, as an essential part of the educational process and the training of young professionals – especially archaeologists, whom Ukraine so urgently needs.

Key words: Central Ukraine, educational process, archaeological excavations, educational practice, Bronze Age, Early Iron Age, Scythian period.

References

- Bessonova S. S., 2001. Skoryj S. A. *Motroninskoe gorodishhe skifskoj jepohi (po materialam raskopok 1988–1996 gg)* [Motronyn Hillfort of the Scythian time (based on excavation materials from 1988–1996)]. Kiev – Krakov. (In Russian).
- Veresha Ya., 2025. Lysenko V. Uchast studentiv-istorykiv KDPU v arheolohichnyh ekspedyciyah (1998–2024 rr.) [Participation of KDPU history students in archaeological expeditions (1998–2024).] *Kryvorizhzhya: pohlyad u mynule....: materialy XI Istoryko-krayeznavchych chytan*". Kryvyj Rih. 61–69. (In Ukrainian).
- Hrechko D. S., 2020. Korost I. I., Mizhnarodnyj proyekt «Litnya polova arheolohichna shkola» pidsumky 5-ho sezonu [International project «Summer Field Archaeological School» results of the 5th season]. *Arheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha – 2019*. Kyiv–Kotelva.
- Kozak O., 2018. Mohylov O., Poltavec V. Dosvid arheoloho-antropolohichnoho doslidzhennya masovoho zaxoronennya: yama z cherepamy na Zamkovij hori u m. Chyhyryni [Experience of archaeological and anthropological research of mass burial: a pit with skulls on Zamkova Mountain in Chyhyryn.] *I Vseukrayin-skyj arheolohichnyj zyzd*. Kyiv. 160. (In Ukrainian).
- Lyashko Yu. Yu., 2017. Nove velyke poselennya skifskoho chasu v okolycyah Motronynskoho horodyshha [A new large settlement of the Scythian period in the vicinity of the Motronyn hillfort.] *Arheolohiya i davnya istoriya Ukrayiny*. Vyp. 2 (23). Kyiv. 299–302. (In Ukrainian).
- Melnyk O. O., 2003. Pro robotu Kryvorizkoho istoryko-krayeznavchoho muzeyu v 2002 r. [On the work of the Kryvyi Rih Museum of History and Local Lore in 2002.] *Arheolohichni vidkryttya v Ukrayini 2001–2002 rr*. Vyp. 5. Kyiv. 184. (In Ukrainian).
- Melnyk O. O., 2012. Steblyna I. O. *Kurhany Kryvorizhzhya*. [The burial mounds of Kryvyi Rih]. Kryvyj Rih. (In Ukrainian).
- Mohylov O.D., 2016 a. Z dosvidu peredachi arheolohichnyh znan [From the experience of transferring archaeological knowledge]. *Problemy dydaktyky istoriyi*. Vyp. 7. Kyiv. 119–124. (In Ukrainian).
- Mohylov O.D., 2016 b. Litnya arheolohichna shkola v Bilsku. [Summer archaeological school in Bilsk]. *Arheolohiya*. №1. Kyiv. 137–138. (In Ukrainian).
- Mohylov O. D., 2016 c. Skoryj S. A., Korost I. I. Hotuyuchy molode pokolinnya... (Robota Litnoyi arheolohichnoyi shkoly v Bilsku) [Preparing the younger generation... (Work of the Summer Archaeological School in Bilsk)] *Arheolohichni doslidzhennya Bilskoho horodyshha 2015*. Kyiv – Kotelva. 256–261. (In Ukrainian).
- Mohylov O. D., 2019. Rudenko S. V., Panchenko K. I. Zvit pro rozkopky kurhaniv bilya Motronynskoho horodyshha (Chyhyrinskyj rajon Cherkaskoyi oblasti) v 2019 r. [Report on the excavation of burial mounds near the Motronyn hillfort (Chyhyryn district, Cherkasy region) in 2019.] *Naukovyj arhiv Instytutu arheolohii NAN Ukrainy*. F. E., 2019/79. (In Ukrainian).
- Mohylov O., 2020 a. Lyashko Yu., Rudenko S. Doslidzhennya kurhanu skifs"koho chasu v Potyasmynni [Research of a Scythian burial mound in Potyasmynne.] *Arheolohichni doslidzhennya v Ukrayini 2018*. Kyiv. s. 241. (In Ukrainian).
- Mohylov O., 2020 b. Rudenko S., Panchenko K., Lyashko Yu. Roboty na Motronynskomu horodyshhi [Work at the Motronyn hillfort] *Arheolohichni doslidzhennya v Ukrayini 2018*. Kyiv. 241–243. (In Ukrainian).
- Mohylov O. D., 2021 a. Druhyj Myxajlivskyj kurhan – pamyatka V st. do n. e. v Potyasmynni [The Second Mikhailivsky Kurgan – a 5th century BC monument in Potyasmynne] *Arheolohiya*. № 2. Kyiv. 92–114. (In Ukrainian).
- Mohylov A., 2021 b. Lyashko Yu., Rudenko S., Skyfskoe vsadnycheskoe pohrebenye v bassejne r. Tyas-myn [Scythian equestrian burial in the basin of the Tiasmin River.] *Revista Arheologica, serie nouă, vol. XVII, nr. 1*. Chişinău. 59–80. (In Russian).
- Mohylov O. D., 2021 c. Panchenko K. I., Rudenko S. V. Zvit pro arheolohichni rozkopky kurhaniv bilya Motronynskoho horodyshha (Cherkaskyj rajon Cherkas"koyi oblasti) v 2021 r. [Report on the archaeological excavations of burial mounds near the Motronyn hillfort (Cherkasy district, Cherkasy region) in 2021] *Naukovyj arhiv Instytutu arheolohii NAN Ukrainy*. F. E., 2021/29. (In Ukrainian).
- Mohylov O.D., 2021 d. Panchenko K.I., Rudenko S.V. Kurhan rannoho zaliznoho viku bilya Motronynskoho horodyshha [Early Iron Age burial mound near the Motronyn hillfort] *Arheolohiya i davnya istoriya Ukrayiny*. Vyp. 4 (41). Kyiv. 75–91. (In Ukrainian).

Mohylov O., 2022 a. Panchenko K., Rudenko S., Tarasov A. Rozkopky kurhaniv doby rannoho zaliza poblyzu Motronynskoho horodyshha [Excavations of Early Iron Age burial mounds near Motronyn hillfort] *Arheolohichni doslidzhennya v Ukraini 2021*. Kyiv. 172–173. (In Ukrainian).

Mohylov O. D., 2022 b. Panchenko K.I., Tarasov A.V., Rudenko S. V., Lyashko Yu.Yu. Polova arheolohichna shkola – element suchasnoyi osvितno-naukovoyi systemy [Field Archaeological School – an Element of the Modern Educational and Scientific System] *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Vyp. 205. Kropyvnyckyj. 133–140. (In Ukrainian).

Mohylov O., 2025 a. Gruntovi pohovannya skifskoho chasu Dniprovskoho Lisostepovoho Pravoberezhzhya [Ground burials of the Scythian period on the Dnieper Forest-Steppe Right Bank.] *Arheolohiya i davnya istoriya Ukrainy*. Vyp. 2 (55). Kyiv. 102–119. (In Ukrainian).

Mohylov O., 2025 b. Lehonyak B., Lyashko Yu. Pamyatky arheolohiyi na terytoriyi Nacionalnoho pryrodnoho parku «Xolodnyj Yar» [Archaeological sites in the territory of the Kholodny Yar National Nature Park.] *Arheolohiya & fortyfikaciya*. Vyp.2. Kamyanec-Podilskyj. 100–106. (In Ukrainian).

Olhovskij V. S., 1991. *Pogrebal'no-pominal'naja obrjadnost' naselenija stepnoj Skifii (VII–III vv. do n.je.)* [Funeral and memorial rites of the population of steppe Scythia (7th–3rd centuries BC).] Moskva. (In Russian).

Polin S. V., Shevchenko I. V., Luk'yanenko Yu. A., 2012. Rozkopky kurhanu bilya s. Ivanivka na Kirovohradshhyni [Excavations of a burial mound near the village of Ivanivka in Kirovohrad region.] *Arheolohichni doslidzhennya v Ukraini 2011*. Kyiv. 283–284. (In Ukrainian).

Poltavec V., 2020. Mohylov O., Kozak O., Rudenko S. Doslidzhennya kolektyvnoho zahoronennya v Chyhyryni [Research on collective burial in Chyhyryn] *Arheolohichni doslidzhennya v Ukraini 2018*. Kyiv. 243–244. (In Ukrainian).

Skoryj S. A., 2003. *Skify v Dneprovskoj Pravoberezhnoj Lesostepi* [The Scythians in the Dnieper Right Bank Forest-Steppe]. Kiev. (In Russian).

Shevchenko I. V. 2011. *Istoriya arheolohichnyh doslidzen na Kryvorizhzh* [History of archaeological research in Kryvyi Rih region]. Kryvyj Rih. (In Ukrainian).

Mohylov O., 2024. Panchenko K., Tarasov A., Lyashko Y. Archaeological field school: implementation analysis in institutions of higher education. *Istoriya&Arheolohiya*. Vyp. 2. Kropyvnyckyj. 69–77. (In Ukrainian).

Mohylov O., 2025. Lehoniak B., Kirieiev O., Shyshka R. Research of settlements of the Early Iron Age in the Kholdony Yar region. *Science and Education as the Basis of Human Progress*. Rotterdam. 232–235.

Mohylov O. D., 2023. Morozov A. G., Kasian A. I. Whole ukrainian scientific and practical conference “archaeological research of the recent years in Cherkasy oblast: results and perspectives”. *Arheolohiya*. № 4. Kyiv. 137–138.

オレクサンドルモヒーロウ., 2023. 現代歴史教育の特例としての考古学教室. 金大考古, № 82. 15–21.

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.05.2026